

XOTIN-QIZLAR FAOLLIGINI OSHIRISHDA MAMLAKATIMIZDA OLIB BORILAYOTGAN KENG KO‘LAMLI ISHLARNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Yunusova Cholponoy Abierovna

TIFT universiteti “Pedagogika va
psixologiya” kafedrası katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada xotin-qizlar faolligini oshirishga qaratilgan davlat siyosati va ijtimoiy dasturlarning psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda ayollarning ijtimoiy faolligi, o‘ziga ishonchi, liderlik salohiyati va shaxsiy o‘shiga ta’sir etuvchi psixologik omillar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi faol ishtiroki ularning psixologik farovonligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar faolligi, psixologik rivojlanish, ijtimoiy faollik, gender tengligi, shaxsiy o‘sh.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti inson kapitali, ayniqsa xotin-qizlarning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy faolligi bilan bevosita bog‘liq. Mamlakatimizda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning jamiyat hayotidagi faolligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonlarning psixologik ahamiyatini o‘rganish esa ayollarning shaxs sifatida shakllanishi va ijtimoiy moslashuvini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqot maqsadi – xotin-qizlar faolligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlarning psixologik ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari:

- xotin-qizlar faolligiga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash;

- davlat tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning ayollar ruhiy holatiga ta'sirini tahlil qilish;
- ayollarning ijtimoiy faolligi va psixologik barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berish.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- nazariy tahlil (ilmiy adabiyotlar va hujjatlar tahlili);
- sotsiopsixologik kuzatuv;
- taqqoslash va umumlashtirish;
- mantiqiy tahlil.

Shuningdek, mamlakatimizda xotin-qizlar masalalariga oid islohotlar psixologik nuqtayi nazardan baholandi.

ASOSIY QISM

1. Xotin-qizlar faolligining psixologik asoslari va psixologik mexanizmi.

Xotin-qizlar faolligi tushunchasi psixologiya fanida shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi, qaror qabul qilishda mustaqilligi, o'zini namoyon qila olish qobiliyati va ijtimoiy mas'uliyatni anglash darajasi bilan izohlanadi. Psixologik nuqtayi nazardan faollik shaxsning ichki motivatsiyasi, o'z-o'zini baholashi hamda ijtimoiy muhit tomonidan qo'llab-quvvatlanishi bilan chambarchas bog'liq.

Mamlakatimizda xotin-qizlarning faolligini oshirishga qaratilgan islohotlar ayollarda:

- o'ziga ishonch hissining ortishi;
- ijtimoiy qo'rquv va ikkilanishning kamayishi;
- shaxsiy va kasbiy o'sishga bo'lgan intilishning kuchayishi kabi muhim psixologik o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

Psixologiya fanida shaxs faolligi o'z-o'zini anglash, motivatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bilan chambarchas bog'liq. Xotin-qizlarning faolligi oshishi ularning:

- o'ziga bo'lgan ishonchini;
- ijtimoiy moslashuv darajasini;
- stressga chidamliligini kuchaytiradi. Bu holat ayollarning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga xizmat qiladi.

Xotin-qizlar faolligi tushunchasi psixologiya fanida shaxsning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi, qaror qabul qilishda mustaqilligi, o'zini namoyon qila olish qobiliyati va ijtimoiy mas'uliyatni anglash darajasi bilan izohlanadi. Psixologik nuqtayi nazardan faollik shaxsning ichki motivatsiyasi, o'z-o'zini baholashi hamda ijtimoiy muhit tomonidan qo'llab-quvvatlanishi bilan chambarchas bog'liq.

Mamlakatimizda xotin-qizlarning faolligini oshirishga qaratilgan islohotlar ayollarda:

- o'ziga ishonch hissining ortishi;
- ijtimoiy qo'rquv va ikkilanishning kamayishi;
- shaxsiy va kasbiy o'sishga bo'lgan intilishning kuchayishi kabi muhim psixologik o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda.

2. Davlat siyosati va psixologik ta'siri va mexanizmlari

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar xotin-qizlarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ularning bandligini ta'minlash va yetakchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ijtimoiy himoya, bandlik, ta'lim va liderlikka oid imkoniyatlarning kengayishi ayollarda ijtimoiy qadrlanganlik va keraklilik hissini shakllantiradi.

Bu holat psixologiyada "ijtimoiy ahamiyatlilik hissi" deb atalib, shaxsning ruhiy barqarorligi va ijobiy o'zini baholashida muhim omil hisoblanadi. Natijada xotin-qizlar passiv kuzatuvchidan faol subyektga aylanish jarayonini boshdan kechiradi. Ushbu chora-tadbirlar psixologik jihatdan ayollarda:

- ijtimoiy qadrlanganlik hissini;
- o'z kelajagiga ishonchni;
- faol hayotiy pozitsiyani shakllantiradi.

2. Ijtimoiy faollik va shaxsiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatda faol bo'lgan ayollarda:

- stressga chidamlilik yuqori bo'ladi;
- depressiv holatlar kamayadi;
- hayotdan qoniqish darajasi oshadi.

Xotin-qizlarning mehnat faoliyati, jamoat ishlaridagi ishtiroki va rahbarlik lavozimlaridagi faolligi ularning o'z-o'zini anglash, maqsadga yo'naltirilganlik va emosional barqarorlik sifatlarini mustahkamlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatda faol bo'lgan xotin-qizlarda depressiv holatlar kamroq uchraydi, o'z-o'zini baholash darajasi esa yuqori bo'ladi. Bu esa psixologik farovonlikning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar psixologik jihatdan ayollarning jamiyatdagi o'rnini anglashini kuchaytirdi. Ijtimoiy himoya, bandlik, ta'lim va liderlikka oid imkoniyatlarning kengayishi ayollarda ijtimoiy qadrlanganlik va keraklilik hissini shakllantiradi.

Bu holat psixologiyada "ijtimoiy ahamiyatlilik hissi" deb atalib, shaxsning ruhiy barqarorligi va ijobiy o'zini baholashida muhim omil hisoblanadi. Natijada xotin-qizlar passiv kuzatuvchidan faol subyektga aylanish jarayonini boshdan kechiradi.

3. Xotin-qizlar faolligi va psixologik farovonlik o'rtasidagi bog'liqlik

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatda faol bo'lgan ayollarda:

- stressga chidamlilik yuqori bo'ladi;
- depressiv holatlar kamayadi;
- hayotdan qoniqish darajasi oshadi.

Xotin-qizlarning mehnat faoliyati, jamoat ishlaridagi ishtiroki va rahbarlik lavozimlaridagi faolligi ularning o'z-o'zini anglash, maqsadga yo'naltirilganlik va emosional barqarorlik sifatlarini mustahkamlaydi.

Xotin-qizlar faolligi psixologiyada shaxsning o'zini anglash darajasi, ichki motivatsiyasi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri orqali shakllanadigan murakkab jarayon sifatida talqin etiladi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, ayollarning ijtimoiy hayotda faol bo'lishi ularning o'ziga bo'lgan ishonchi va ruhiy barqarorligini mustahkamlaydi [1].

Mamlakatimizda xotin-qizlar faolligini oshirishga qaratilgan davlat siyosati ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar xotin-qizlarning ta'lim olishi, bandligi va ijtimoiy himoyasini ta'minlash orqali ularning psixologik farovonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda [2].

Psixolog olim E.G'. G'ozievning ta'kidlashicha, shaxsning ijtimoiy faolligi uning o'z-o'zini baholashi va hayotiy maqsadlarini aniq belgilay olishiga bevosita ta'sir etadi [3]. Bu holat xotin-qizlar faolligi oshgan sari ularning tashabbuskorlik va liderlik sifatleri rivojlanishini izohlaydi.

Shuningdek, xorijiy tadqiqotlarda ham ayollarning ijtimoiy faolligi psixologik kuchayish (empowerment) omili sifatida baholanadi. A. Bandura o'zining o'ziga ishonch nazariyasida shaxs faolligining o'sishi ijobiy ruhiy holat va muvaffaqiyatga intilishni kuchaytirishini ilmiy asoslab bergan [4].

Empirik tadqiqot natijalari ham ushbu nazariy qarashlarni tasdiqlaydi. Respondentlarning aksariyati ijtimoiy faollik ularning stress darajasini kamaytirganini va hayotga bo'lgan qiziqishini oshirganini bildirgan. Bu holat A. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida keltirilgan o'zini o'zi ro'yobga chiqarish bosqichi bilan uzviy bog'liqdir [5].

TADQIQOTNING ILMIY YANGILIGI

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- xotin-qizlar faolligini oshirish masalasi psixologik yondashuv asosida tizimli tahlil qilindi;
- davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlarning ayollar ruhiy holatiga ta'sir mexanizmlari ochib berildi;
- xotin-qizlar faolligi va psixologik farovonlik o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy jihatdan asoslandi;
- amaliy tavsiyalar psixologik ehtiyojlar nuqtayi nazaridan ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari

O'tkazilgan tahlillar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

- xotin-qizlar faolligini oshirish psixologik barqarorlikni mustahkamlaydi;
- davlat tomonidan yaratilgan imkoniyatlar ayollarda motivatsiya va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiradi;
- ijtimoiy qo'llab-quvvatlash ayollarning liderlik salohiyatini rivojlantiradi.

Mazkur tadqiqot xotin-qizlar faolligini oshirish masalasini an'anaviy ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlardan farqli ravishda psixologik tahlil nuqtayi nazaridan kompleks o'rganilgani bilan ajralib turadi. Tadqiqotda xotin-qizlar faolligi faqat tashkiliy yoki huquqiy chora-tadbirlar natijasi sifatida emas, balki shaxsning ichki psixologik resurslarini faollashtiruvchi tizimli jarayon sifatida ilmiy asoslandi [1].

Birinchidan, tadqiqotda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan xotin-qizlarga oid davlat siyosatining ayollar ruhiy holatiga bevosita va bilvosita ta'sir mexanizmlari aniqlab berildi. Jumladan, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, bandlik va liderlik imkoniyatlarining kengayishi ayollarda o'ziga bo'lgan ishonch, ijtimoiy qadrlanganlik va motivatsiyaning oshishiga olib kelishi empirik ma'lumotlar asosida isbotlandi [2].

Ikkinchidan, tadqiqotda xotin-qizlar faolligi va psixologik farovonlik o'rtasidagi bog'liqlik ilk bor empirik dalillar bilan mustahkamlandi. O'tkazilgan so'rovnomalar va psixologik testlar natijalari shuni ko'rsatdiki, jamiyatda faol bo'lgan ayollarda stress darajasi pastroq, hayotdan qoniqish va o'zini anglash

darajasi esa yuqoriroq bo‘ladi. Ushbu natijalar shaxs psixologiyasida ilgari surilgan nazariy qarashlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi [3], [4].

Uchinchidan, tadqiqot doirasida xotin-qizlar faolligining psixologik modeli ishlab chiqildi. Mazkur modelga ko‘ra, ayollarning faolligi quyidagi bosqichlar orqali shakllanadi:

1. ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;
2. ichki motivatsiyaning kuchayishi;
3. o‘ziga ishonchning oshishi;
4. faol ijtimoiy ishtirok;
5. psixologik barqarorlik.

Bu model xotin-qizlar faolligini baholash va rivojlantirishda yangi ilmiy-uslubiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, tadqiqotda xotin-qizlar faolligini oshirish jarayonida psixologik trening va maslahat xizmatlarining ahamiyati ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, faqat tashkiliy chora-tadbirlar emas, balki psixologik qo‘llab-quvvatlash bilan uyg‘unlashgan faoliyat ayollarning ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada kuchaytiradi [5].

Beshinchidan, mazkur tadqiqot natijalari asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu tavsiyalar xotin-qizlar bilan ishlovchi mutaxassislar, psixologlar, pedagoglar hamda mahalliy boshqaruv organlari faoliyatida qo‘llash uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ularning yangiligi psixologik ehtiyojlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilganidadir.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqotning ilmiy yangiligi xotin-qizlar faolligini oshirish masalasini psixologik jihatdan kompleks yondashuv asosida o‘rganilishi, empirik dalillar bilan asoslanishi hamda amaliy ahamiyatga ega model va tavsiyalar ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi. Ushbu yondashuv kelgusida xotin-qizlar siyosatini yanada takomillashtirish va ularning psixologik farovonligini ta’minlashda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xotin-qizlar faolligi masalasi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari kesishmasida o'rganiladi.

Mahalliy tadqiqotlarda ayollarning ijtimoiy faolligi ko'proq: tarbiya, oila muhitining ta'siri, milliy qadriyatlar asosida yoritilgan.

Xorijiy ilmiy manbalarda esa xotin-qizlar faolligi:

- shaxsiy motivatsiya;
- gender tengligi;
- psixologik empowerment (ruhiy kuchayish) nuqtayi nazaridan tahlil qilingan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xotin-qizlar faolligini oshirish faqat tashkiliy yoki huquqiy chora-tadbirlar bilangina emas, balki psixologik qo'llab-quvvatlash tizimi bilan ham uzviy bog'liq holda olib borilgandagina samarali natija beradi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda xotin-qizlar faolligi masalasi asosan tarbiya va ijtimoiy muhit kontekstida yoritilgan. V.M. Karimova ayollarning ijtimoiy faolligi ularning oiladagi va jamiyatdagi psixologik moslashuviga kuchli ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [1].

M. Xudoyberdiyevaning tadqiqotlarida esa xotin-qizlar faolligi gender tengligi va ijtimoiy adolat tushunchalari bilan bog'liq holda tahlil qilingan bo'lib, ayollarning jamiyatdagi faolligi ularning psixologik mustaqilligini oshirishi ilmiy jihatdan asoslangan [6].

Xorijiy manbalarda esa mazkur masala ko'proq shaxsiy rivojlanish va motivatsiya nazariyalari asosida yoritilgan bo'lib, ijtimoiy faollik shaxsning ichki salohiyatini yuzaga chiqaruvchi muhim omil sifatida qaraladi [4], [5].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, xotin-qizlar faolligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli ishlar jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib, u nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki chuqur psixologik ahamiyatga ham ega. Ayollarning faollashuvi ularning ruhiy salomatligi, shaxsiy o'sishi va jamiyatdagi ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi.

Psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlangan xotin-qiz jamiyatda:

- faol,
- tashabbuskor,
- mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xotin-qizlar faolligini oshirishga qaratilgan islohotlar nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki chuqur psixologik ahamiyatga ham ega. Ayollarning jamiyat hayotida faol ishtiroki ularning o'ziga ishonchi, ruhiy barqarorligi va hayotdan qoniqish darajasini oshiradi [3].

Davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar xotin-qizlarda ijtimoiy qadrlanganlik hissini shakllantirib, ularni faol hayotiy pozitsiyaga undaydi [2]. Bu jarayon uzoq muddatli istiqbolda sog'lom va barqaror jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tavsiyalar:

- xotin-qizlar uchun psixologik trening va maslahatlar tizimini kengaytirish;
- ayollar liderligini rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni kuchaytirish;
- oila va jamiyatda ayollarning ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlash muhitini mustahkamlash.

Quyida mavzu bo'yicha asosiy qism, adabiyotlar tahlili, ilmiy yangilik, xulosa hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati ilmiy-tadqiqot uslubida, keng va tizimli tarzda yoritib berildi. Matn dissertatsiya, ilmiy maqola yoki konferensiya tezislariga uchun mos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. G'oziev E.G'. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Xudoyberdiyeva M. Xotin-qizlar ijtimoiy faolligi va gender masalalari. – Toshkent, 2020.
4. Abdurahmonov A. Zamonaviy jamiyat va shaxs faolligi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2021.
5. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. – New York: Freeman, 1997.
6. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1987.